

Имран Рашљанин,¹
Студент докторских студија,
Правни факултет Универзитета у Нишу

UDK: 177.1:343.241(37)
316.66(37)
347.152(37)
2-747:343(37)

Прегледни научни чланак

ДИФАМНЕ КАЗНЕ У РИМУ

Апстракт: Част у сваком друштву има велику улогу на основу које се већина ствари мери. Предмет овог рада је редукација части у римском праву која нужно води ка нижем правном и социјалном статусу унутар града Рима. Представићемо у кратким цртама казну бешчашћа у другим правним порецима. Током израде рада ћемо се користити примарно историјско-правним методом, а и компаративно-правним као методом секундарне природе. Редукација части у римском праву има четири своја облика и то: *intestabilis*, *nota censoria*, *infamia*, *turpitudo*. Прва три облика настају на основу одлуке државних органа Рима, док је *turpitudo* својеврсна морална санкција која почиње од очију људи, односно од тога како нас особе виде. Уз ово ћемо представити колико је казна бешчашћа била заступљена у појединим правним пословима који за бит имају *bona fides*, заступљеност у појединим гранама права попут брачног права и какве све то реперкусије по обешчашћену особу има.

Кључне речи: *infamia*, *existematio*, част, дифамне казне, обешчашћење.

1. Увод

Могло би се рећи да је казна бешчашћа одувек била позната људској цивилизацији и да је у мањој или већој мери била саставни део сваког народа, културе и обичајно-правног поретка. Ова казна се састојала у обешчашћењу одређене личности на начин да губи одређени социјални и правни статус. Један од облика егзекуције ове казне може бити протеривање из домовине перманентног или привременог карактера. У том погледу наводимо одредбу месопотамијског законика: „Ако неко препозна своју кћер, да се протера из места” (Чл. 154, Хамурабијев законик). Одредба нам говори о праву оца у ситуацији када затекне своју ћерку како чини неморална дела. Дакле, у овој ситуацији отац може своју ћерку протерати без да било коме о

¹ irasljanin@outlook.com

томе полаже рачун и то ради самостално без икаквог уплитања државних органа. На другом месту у истом Законику налазимо одредбу: „Ако неко намерава да отера свога сина и судији изјави: „Хоћу да отерам свога сина“, судија ће испитати његове разлоге: ако син нема тешке кривице, која је довољна за избацивање из синовљег односа, отац да га не отера” (Чл. 168, Хамурабијев законик). За овом одредбом следи наредна која даје потпуни увид: „Ако је учинио тешку кривицу, која је довољна за избацивање из синовљег односа, први пут ће опростити; ако је по други пут учинио тешку кривицу, отац га може избацити из синовљег односа.“ На овај начин отац има могућност да протера свога сина који се нечасно понашао и то је само део казне јер се последице огледају, *inter alia*, такође и у лишавању права на наслеђе. Различито су називали источњачки народи ову казну, али она је за предмет увек имала исту правну ствар, а то је редукција части одређене особе чије последице, *stricto sensu*, задиру у статусно право. Стоји да бешчастеће казне представљају „врсту казне која се према учиниоцу кривичних дела примењивала од најстаријих времена. Применом ове казне учинилац је излаган стубу срама, повређивана му је част као и углед. То су омаловажавајуће казне. Раније је у систему казни постојало више врста бешчастећих казни као што су жигосање и излагање на стуб срама. Овим казнама је постигана морална деградација осуђених лица и према којима је околина на овај начин изискивала трајни презир и гнушање, одвратност” (Јовашевић, 1998: 27). На другом месту цитирани аутор говори о „дифамним казнама”² (Јовашевић, 1998: 66), док у римском праву имамо инфамне казне и оне представљају једну својеврсну термиолошку еволуцију казне бешчашћа. Борба против сузбијања криминалитета је трајала од првих дана и људски ум је осмишљавао нове начине санкционисања како би то утицало на спречавање лица да поново изврше кривично дело и да јавном егзекуцијом санкције утичу превентивно у борби против криминалитета (Јовашевић, Стевановић, 2021: 16). У смислу развоја самих казни наводи се да су еволуирале на следећи начин: 1) елиминаторне казне; 2) телесне казне; 3) казне тешког физичког рада; 4) бешчастеће (дифамне) казне; 5) имовинске казне; 6) казна лишења слободе (Јовашевић, Станојевић, 2021: 16). Код дифамних казни је карактеристично излагање стубу срама и то у буквалном смислу. Особа би се везала за одређени стуб на јавном месту, градском тргу, на пијаци и на тај начин би се дифамна особа стигматизирала³ „друштвеним презиром околине” (Јовашевић, Станојевић, 2021: 25).

² Дифамне су казне добиле име по латинским речима *diffamatio* што представља ширење ружних гласова, клеветање, опадање угледа, оговарање и томе слично. <https://www.etymonline.com/word/defamation> приступ дана: 26. 10. 2022. године.

³ Осуђеници су се у већини ситуација постављали на начин да то делује понижавајуће. Везаних руку или ногу свако је могао да се иживљава над њима у смислу да их

Историја права нам даље говори да је у средњовековном Јапану постојала казна бешчашћа за самураје који су окаљали своју част, част других самураја и част своје породице вршећи кривична дела. Та казна је позната под именом „*Serriku*” или на јапанском „切腹”. Сепуку се извршавала над самурајима који су прекршили „самурајски код” који се огледа у корпусу правила понашања императивне природе (Andrew, 2011: 28). Дакле, суштина ове казне је у сопственом обешчашћењу које за реперкусују има каљање части других у погледу самураја и породице, што напоследку доводи како до редукције социјалног и правног статуса тако и до изрицања смртне казне нечаснику. Ово је, дакако, само један од облика ове санкције, где остали облици ритуалног пробадања нису императивне правне природе, те у погледу њих постоји слобода избора.

Римско право је од прве кодификације обиловало различитим правним и за то време несвакидашњим правним солуцијама, али одлика примитивности је остала у одређеним сегментима. Римљани нису могли да се одрекну старог система казнене политике који се огледао у одмазди и дакле намирењу на личности делинквента. Ово све јер застрашивање делинквента и јавности кроз ригорозне казне је имало велику улогу у тадашњем римском свету. Застрашивање је за њих имало превентивну функцију смањења криминалитета. Римско право и тадашњи поглед на друштвени морал су изискивали част, савесност и морално поступање у свакодневной комуникацији међу људима и у извршавању преузетих правних обавеза. На почетку римске државе нисмо имали велики број закона јер се огроман број друштвених односа заснивао на обичају, моралу, честитости и религији. Преварити и подводити у послу је имало религијски епилог који се огледао у вечном проклетству. *Stricto sensu* реч *spondeo* је имала религијских значај, односно представљала је религијску заклетву (Меланица, Деретић, 2011: 366).

2. Част код Римљана

Част (*existematio*) се дефинише као „кодекс понашања који дефинише дужности особе унутар одређене социјалне групе. Част је оно што је он или она у очима других људи” (Jim, 2003: 2). Поглед на част се није много променио, готово на исти начин су и Римљани гледали на част. Стоји да су Римљани под појмом части сматрали достојанство које неки колективитет на основу обичаја, па и закона, признаје појединцу. На основу права може бити ограничена или нашим деликтом у потпуности обрисана (D.50.13.5.1).

омаловажава, вређа, удара, гађа каменицама и томе слично (Јовашевић, Стојановић, 2021: 25).

Част је свакако појам који је ван сфере права, она је појам друштвено-моралног поимања. *Existimatio* представља посебни степен поштовања које човек носи, а који се вреднује на основу његових исправних поступака и *vice versa*. Дакле, та особина која има социјално-психолошку димензију у виду *existimatio* је заправо његов показатељ степена у друштву. Што више „позитивне моралности”, то је његов степен већи (Greenidge, 1984: 2). На другом месту налазимо да *existimatio* представља такође Римљанима „цивилну част” коју треба чувати по сваку цену, јер губитак доброг имена, односно цивилне части представља Римљанима велику тегобу и срамоту (Greenidge, 1984: 2–3). У говорима римских правника и императора не проналазимо ништа друго до нејасне изразе, никад у потпуности дефинисане у погледу израза *existimatio* који је пак био присутан у латинском језику и литератури, али се у сваком случају радило о једној моралној категорији (Greenidge, 1984: 2–3). Аутономност морала, па тиме и части, огледа се у једној посебној унутрашњој категорији која би се могла назвати и санкцијом – грижи савести.⁴ „Та санкција је аутономна, њу сам себи изриче и сам је на себе примењује морални субјекат који је прекршио моралну норму” (Лукић, 1976: 117).

Иако је част, како смо видели, једна хибридна категорија, један конгломерат који обухвата социјални, морални и психолошки аспект, ни у којем случају јој не можемо негирати одређене правне аспекте унутар римског права, тим пре јер је некада губитак части изазивао грађанску смрт која се назива *capitis deminutio maxima*,⁵ која за предмет има губитак статуса, а тиме и субјективних права (Станојевић, 1989: 117). Један од начина губитка части⁶ који би довео до грађанске смрти јесте намерно избегавање служења војске и уписивања у цензорски списак – *elapsus militium officium mortalitati fere comparamus* (Меланица, Деретић, 2011: 186).

⁴ „Грижа савести је сложена психичка појава, састављена из више различитих елемената. Она се пре свега састоји из извесног броја осећања, као што је осећање стида због учињеног прекршаја, осећање неодређеног страха због неодређених последица које ће наступити, осећање гађења због учињеног прекршаја, осећање презира самог себе и самоосуде, осећање бола, потиштености, безизлазности, опште nelaгодности, осећање жеље за самокажњавањем, која може одвести до самоубиства, осећање немира, љутње, понекад беса, стрепње, бриге и сл.” Више о томе: (Лукић, 1976: 117–120).

⁵ У ситуацији губитка статусних права по *ius civile*, говорило би се да је „римско грађанство умањено за главу” (*civitas romana capite diminuta est*).

⁶ Изубљено римско грађанство се могло повратити и то на два начина: *ius postliminii* и *beneficium principali*. Први се заснивао на поновном успостављању римског грађанства уколико особа није извршила кривично дело, а други начин је поновно успостављање римског грађанства кроз одлуку државног органа (Меланица, Деретић, 2011: 186).

Римљани се никада нису у потпуности одрекли одмазде као начина санкционисања преступника, па и оних који су обешчашћени. Одмазда је била саставни део живота и познајемо је као персоналну егзекуцију. Персонална егзекуција је појава која одликује сва примитивна права и ради се о извршењу над личношћу која уводи дужника у положај роба или се ради о смрти самог дужника (Станојевић, 1989: 152). Овакав начин извршења пресуде није одлика само римског права, већ идентичну правну појаву налазимо и у Месопотамији, у античкој Грчкој пре Солонових реформи, код старих Келта, те у средњовековном српском праву (Стојановић, 1989: 152, фуснота 2). Римски историчари говоре о времену крајње оскудице у којем је персонална егзекуција била у зениту, те спомињу „гладно доба” када су људи скакали у реку Тибар јер нису могли поднети муке које проузрокује глад. Тада је персонална егзекуција била свакодневница јер су се многи људи задуживали, а нису могли вратити дуг, јер нису били у стању солвентности (Стојановић, 1989: 152). Персонална егзекуција као правни институт римског права није сама себи циљ и то видимо у самом поступку *manus iniectio*, који је вођен како би се дошло до намирања потраживања. Дакле, дужник је држан у оковима, те спровођен три пута на форуму и тек онда би се прибегавало продаји дужника. Спровођен је из разлога како би се неко од чланова породице сажалио и дуг у његово име платио, како би га неко, дакле, откупио (Zimmermann, 1996: 3).

3. Редукција части кроз дифамне казне

Када говоримо о облицима умањења части због којих долази до ограничења правне и пословне способности с аспекта римског права, можемо навести следеће: *intestabilis*, *nota censoria*, *infamia* и *turpitude*.

Intestabilis (недостојност) је својеврсна казна одмазде за особу која да обећање да ће бити сведок или *libripens*, па не испуни своје обећање. Казна се састоји у томе да ће бити нечасна и лишена перманентно могућности да сведочи – *Qui se sierit testarier libripensive fuerit, ni testimonium fatiatur. Improbus intestabilisque esto* (Таб. VIII, 21). Римљани су водили рачуна о обећањима, а посебно су, дакле, водили рачуна о обећању које се тиче сведочења. Особа која је проглашена за *intestabilis* не може бити сведок на суду, нити може позвати другу особу да то буде, те *inter alia* стоји: „Особа која није у стању да буде сведок на свечаном чину који захтева присуство сведока нити може позвати другог да буде сведок таквом чину” (Berger, 1980: 515). Ово, даље, доводи до великих ограничења у старом праву јер су се сви битнији правни послови закључивали уз сведочење одређеног броја људи, а *intestabilis* особа није могла позвати друге особе да сведоче

у свечаним ситуацијама, те је тако губила право да закључује правне послове, односно губила би *ius commercii*.

Nota censoria је посебна белешка коју је сачињавао један од припадника римске магистратуре, а који је носио титулу цензора. Посебност цензора се огледала у његовој надлежности, па се наводи да је пописивао становништво, али не само из статистичких разлога⁷ (Станојевић, 1989: 32). Цензор је имао надзорничку функцију, надгледао је стање јавног морала и имао је могућност да напише уз име грађанина одређену белешку коју ми познајемо као *nota censoria*. Суштина те белешке се састојала у томе да она чини одређено лице морално и политички недостојним и лишава га могућности да сведочи и да буде изабарано у одређено звање, односно његов *ius honorarium* – пасивно бирачко право – било је ограничено (Станојевић, 1989: 32). Белешка је, дакле, право цензора којим одређено неморално и неприлично понашање кажњава. Стоји да 366. п. н. е. долази до усвајања закона *Lex Aemilia* на основу којег цензор има право да осуди одређено понашање и да актера таквог дела презентује јавности као недостојног за вршење одређених јавних функција и да презентује његову војничку недостојност (Christian, 2006: 22). Дакле, белешка у одређеном смислу представља и казну, и то ако је указивала на повреду јавног интереса због иморалних радњи, али и кроз нељудско понашање према другима, па били то слободни или неслободни људи. Радње које су у највећој мери проузроковале ову белешку су следеће: неоправдан развод или раскид брака (*repudium sine iusta causa*), нечовечно поступање према члановима породице, екстравагантан начин живота који води ка расипништву, непоштено поступање у пословима (Реск, 1898: 900). Треба направити дистинкцију између лакшег и тежег моралног престапа, јер је лакши водио ка редукцији части, док је тежи имао ригорозније реперкусије по особу, и то у виду искључења из Сената или би јој се у потпуности ускратило право да гласа (*ius suffragii*) и право да буде бирана (*ius honorarium*).

У римској култури *infamia* је представљала губитак правног и социјалног статуса, а као технички термин означава званично одузимање правне заштите коју су уживали римски грађани (McGinn, 1998: 65). Изузетно карактеристична за доба републике и принципата, инфамна је она особа која је нарушила лични интегритет и репутацију (McGinn, 1998: 65). Инфамија представља „неизбежне последице за одређене професије, укључујући проституцију и макрое, забављаче, глумце, плесаче, а ни гладијатори нису били сигурни последица инфамије” (Catherine, 1997: 67). Забављачи и за-

⁷ Стоји да је цензор, између осталог, приликом пописа становништва на захтев породичног старешине могао да упише роба као слободног и да га на тај начин ослободи сервилног положаја (Стојановић, 1989: 32).

бављачице који су инфамни нису изузети из кругова римске елите, па као пример наводимо елитне забављачице које су биле љубавнице високо рангираних Римљана, попут Марка Антонија. Инфамија представља и један правни појам који има за предмет неспособност страначког поступања пред судом, а у име другог – *postulare pro aliis*, те онда губитка репутације (*fama*) и „доброг имена“, односно угледа, части (*existimatio*) (Kaser, 1956: 220).

Инфамија, дакле, представља губитак грађанске части и честитости, поштења, угледа међу Римљанима, који за реперкусију има отежано кретање у правном свету. Инфамија је као *stricto sensu*, казна обешчашћења, уређена легислативом императора Јустинијана, која је нумерисана у преторским едиктима. Такође, постоје регулаторни облици инфамије у закону *Lex Iulia Municipalis*⁸, познатом као Хераклеове табле (45. године п. н. е). Инфамија је за предмет имала срамотно протеривање из војске (*Lex Julia Manicipalis*, 1.121), стигматизирање жене која се бавила проституцијом и особе која је безразложно раскинула брак. Римско право регулише инфамију на начин да је она у судској надлежности, односно судским путем би особа стекла стигму инфамности и то у одређеним случајевима, па наводимо следеће: „Они који су осуђени по неким тужбама постају нечасни, као по тужби за крађу, разбојништво, инјурију, а исто тако из ортаклука, фидуције, туторства, мандата, оставе. Међутим, у случају крађе, разбојништва или инјурије не губе част само они који су осуђени, већ и они који су закључили споразум, као што је, потпуно исправно, написано у преторовом едикту. Врло је велика, наиме, разлика између оног који је обавезан из деликта и оног из уговора. Ипак, ни на једном месту едикта изричито није написано да је неко нечастан, али се сматра нечасним онај коме је забрањено да уместо другог покрене спор, да постави когнитора или узме прокуратора, затим да учествује у парници као прокуратор или когнитор” (Гај, 4: 182).

Termin *Turpitudō* је имао пуно значења у свакодневном говору Римљана (лош глас, нечасност, неповерење, ружноћа, понижење, деформисаност). Његова суштина се огледа у томе да када једном будете на лошем гласу, тешко да се можете тог гласа и подозрења ослободити. У овој ситуацији ми немамо никакву пресуду којом се особи изриче нечасност, као што је случај са инфамијом, већ се овде ради о лошем гласу у колективу, у народу. Можемо говорити о следећим особама које спадају у турпитудисане особе: пијанице, циркуске играчице, распиници, проститутке, подводачи. Тур-

⁸ *Lex Iulia Municipalis* је закон који се, између осталог, бави и институцијама у империји, али и реорганизовањем едилских овлашћења. Овај закон је пронађен 1732. године у Хераклеји, Грчка. Закон доступан на: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/heracleensis_johnson.html приступ дана: 26. 10. 2022. године.

питудисане особе не могу бити сведоци, тутори, не могу тражити нужни део при наслеђивању у ситуацији побијања тестаментa (Held, 2019: 949).

3.1. Дифамне казне код *fiducia, societas, depositum, tutela u mandatum*

Римљани су у великој мери заснивали своје правне послове на религији, поверењу, савесности и доброј вери. Свака проневера је повлачила за собом низ санкција које би почеле имовинском, а завршавале би се санкцијом бешчашћа. Важно је напоменути да не иде једна уз другу као правило, већ у зависности од случаја до случаја би се изрицале обе или само једна. Као један од примера проневере указаног поверења и добре вере се наводе фидуцијарни правни послови и на првом месту *fiducia* као институт римског права. Разлог настанка оваквог правног решења лежи у рудиментарности и неразвијености старог цивилног права (*ius civile*), јер оно није правило разлику између државине и својине, па тиме није давало могућност држања туђе ствари. Управо због овога су Римљани преносили својину без обзира на то коме је дата и разлога зашто је дата. Увек се преносила својина (Меланица, Деретић, 2011: 375). Фидуција (*fiducia*)⁹ као први начин обезбеђења је добила име по *fides* (вера, поверење, поштење), па се може закључити на основу имена да се заснивала на поверењу, а не на страху од пеналног система римске државе (Станојевић, 1989: 199). Ово је посебно било изражено код фидуције где када би заложни поверилац продао или поклонио трећем лицу заложену ствар, био би дужан да врати заложену ствар или плати њену новчану вредност, а не би га прескочила инфамија. Дакле, овде дужник предаје ствар повериоцу рачунајући да ће му је вратити када буде испунио обавезу према њему (Станојевић, 1989: 199). С почетка се овај институт у знатној мери употребљавао, ослањајући се на поверење и моралну санкцију. Међутим, то се показало недовољним, па је временом уведена тужба *actio fiduciae directa*. Тужбу је од II века п. н. е. уврстио градски претор и то кроз његов *ius edictum*. Тиме је из споразума настао заштићени облигациони однос (Меланица, Деретић, 2011: 375). Овом тужбом је заложни дужник могао да тужи заложног повериоца и да захтева повраћај заложене ствари уколико је измирио свој дуг. У ситуацији у којој заложни поверилац отуђи предмет залогa, такође се користила наведена тужба, али дужник није захтевао ствар од новог власника, већ од особе којој је ствар предао у залогу. Уколико успе са тужбом, поверилац је кажњаван новчаним износом на име кондемнације и кажњаван је инфамијом (Станојевић, 1989: 200).

⁹ Фидуција је „имала велики значај у свакодневном животу. Она је, слично као и стипулација, била средство путем кога су попуњаване правне празнине у правном систему” (Меланица, Деретић, 2011: 375–376).

Казну бешчашћа такође имамо и код уговора о ортаклуку (*societas*). Уговор о ортаклуку представља „консенсуални контракт у коме се два или више лица (ортаци, *socii*) обавезују да унесу ортачки удео и доприносе обављању неке активности ради остваривања заједничке користи” (Меланица, Деретић, 2011: 394). Ортаклуку се, претпоставља се, практиковао још од најстаријих времена и то због различитих основа. Његова суштина је у томе да је заснован на *bona fides*, јер није регулисан ни законом XII таблица. Злоупотреба *bona fides* има за реперкусије различите санкције, *inter alia*, имовинску казну¹⁰ и казну инфамије (Меланица, Деретић, 2011: 394–397). Ортаклуку се могао формирати на основу било којег разлога, привредних или других, и то утолико да се једино не могу бавити криминалним активностима (Диг. 17.2.3.3). Злоупотреба добре вере код ортаклука се састоји у изигравању поверења посебне врсте без којег нема ортаклука. Тужба по којој се поступа у случају изигравања поверења је *actio pro socio*. Уколико лице буде осуђено, погађала га је новчана санкција, али и бешчашће (Станојевић, 1989: 279).

Даље можемо говорити о злоупотреби поверења која за консенквенцу има бешчашће и код правног посла оставе (*depositum*). Стоји да је остава „реални контракт у коме једна страна, оставодавац (депонент), предаје покретну ствар на бесплатно чување¹¹ другој страни, оставопримцу (депозитар), а ова се обавезује да ће је на захтев вратити” (Меланица, Деретић, 2011: 377). Главни циљ овог контракта је чување ствари и из тог разлога оставопримац не сме користити ствар, уколико то пак учини, постоји крађа ствари (*furtum usus*) (Меланица, Деретић, 2011: 377). Повреда моралних принципа на којима се заснива остава је за последицу имала имовинску казну у виду накнаде штете и казну бешчашћа у виду инфамије. Ово све уколико депозитар одбије да врати депоновану ствар, ако је оштети или неовлашћено употреби. Новчана казна коју депозитар мора платити је двоструко већа (*in duplum*) од вредности депоноване ствари. Када говоримо о казни бешчашћа, она је посебно изражена код оставе у невољи

¹⁰ Извршење пресуде у погледу имовинске казне неће бити у потпуности уколико то угрожава егзистенцију осуђене особе, те ће се дужник намирити на начин да то не угрожава осуђеника и његову породицу. Ова могућност се у римском праву назива *beneficium competentiae* – да плати колико може.

¹¹ Бесплатно чување је одлика уговора о остави у римском праву. Дуго се расправљало међу класичним јуристима римског права о могућности да се остава уговори без одлике бесплатности чувања. Па као један од говора наводимо: „Ако оставим код тебе новац и дозволим ти да га користиш, пре ће бити да је новац позајмљен, него депонован.“ (*Collatio Legum Mosaicarum Et Romanarum*, 10.7.9.) <https://archive.org/details/cu31924029129876/page/n5/mode/2up>, приступљено 11. 06. 2022. године.

(*depositum miserabile*)¹² која представља закључење правног посла под изузетним околностима у виду бродолома, поплаве, пожара и политичког прогона. У таквој ситуацији депонент нема право да бира депозитара, али депозитар мора водити већу бригу о депонованим стварима него што је то уобичајено (Станојевић, 1989: 271; Меланица, Деретић, 2011: 377). Дакле, ако се установи кривица депозитара, он ће одговарати и инфамија је једна од последица (Диг. 16. 3). Генерално поверење ствари на чување из различитих разлога, а највише због одласка на пут, прати целу историју Рима. Прва кодификација у виду закона XII таблица садржи одредбе које се тичу оставе. Депозитар који не врати депоновану ствар сматран је лоповом, па то додатно говори у прилог зашто је кажњаван инфамијом (Меланица, Деретић, 2011: 378).

Инфамију такође налазимо и код санкционисања татора који је изиграо поверење и фразулозно вршио своја овлашћења. Установе туторства (*tutela*) и старатељства (*cura*) се у позитивном праву не разликују и сматрају се синонимима, међутим римско право је правило разлику и то на начин да су се под туторством налазила лица која никад нису била пословно способна (туторство над малолетницима и женама), док су се под старатељством налазила лица која су изгубила пословну способност (умоболници, расипници, глувонеми, слепи) (Станојевић, 1989: 119). Поред казне инфамије задесила би га и новчана казна (Станојевић, 1989: 120). Преласком на формуларни поступак са легисакционог уведена је *actio tutela*, путем које су се односи штићеника и татора решавали по начелима савесности и поштења, а након престанка туторства. Такође, казну бешчашћа и новчану казну имамо код заступника у уговору о заступништву који није поступио савесно поштујући указано поверење које му је властодавац указао (Станојевић, 1989: 280). „Мандат или заступништво је уговор којим се једна страна (мандатар, заступник) обавезује да ће у своје име и за рачун друге стране (манданта, властодавца) обавити неки правни или фактички посао” (Станојевић, 1989: 279). Данашње заступништво се заснива на закључењу послова у туђе име и за туђ рачун, док је римско базирано на принципу у своје име, а за туђ рачун (Станојевић, 1989: 279). Стоји да се заступништво закључује изричито или прећутно, те да су се класични јуристи задовољили тиме што знају да одређена особа толерише другој особи што поступа у њено име (Kaser, 1984: 229). Ова ситуација где једна особа поступа у име другог и то чини на иморалан или неисправан начин има, дакле, за реперкусију инфамију.

¹²У Немачкој је остава у невољи преживела све до XIX века. Такође заоставштину оставе у невољи проналазимо у Холандији и Француској (Zimmermann, 1996: 206).

3.2. Дифамне казне у наследном праву

Наследно право даје одговоре на питања како се то права и обавезе након смрти неког лица преносе на друге. Наша права почињу рођењем, а завршавају се смрћу. Суштина је да се након смрти особе сва њена права и обавезе преносе на њене наследнике. Већина људи је велики део своје имовине наслеђивала од предака и остављала потомцима. Наследно-правни прописи су од велике важности, јер они не погађају један правни однос, већ судбина породичне имовине зависи од њих (Kaser, 1984: 211). Узимајући у обзир римско право, можемо рећи да је *pater familias* (отац породице) имао готово неограничено право над припадницима своје породице. Чланови породице нису имали могућност да буду власници на стварима (Rufner, 2015: 45). С хронолошког аспекта у римском праву имамо неколико редова наслеђивања и то: а) наследни редови по закону XII таблица; б) наследни редови у породици с јаком *patria potestas*; в) наследни редови по претору; г) наследни редови у класичном праву; д) наследни редови по Јустинијановим новелама (Станојевић, 1989: 213–218). Област наследног права је у великој мери проткана моралним правилима која су посебно очигледна код тестаменталног наслеђивања. У том смислу се наводи да су се временом искристалисала два становишта међу романистима и то формално и материјално нужно наследно право (Станојевић, 1989: 222). Формално нужно наследно право је обавеза спомена *numerus clausus* лица у тестаменту, док се материјално састоји у добијању одређеног дела заоставштине унутар тачно утврђеног круга наследника (Станојевић, 1989: 222). Уколико тестватор искључи једног од нужних наследника из наслеђа, овај га је могао тужити актом који се звао *querella inofficiosi testament*, и који ће бити успешан једино уколико изостављени нужни наследник докаже да га је декујус изузео без оправданог разлога (*sine iusta causa*) (Xochitl, 2012: 1–2). Дакле, овде се сматрало да тестватор избегава одређене наследнике, а тај чин је у контрадикцији моралу. У ситуацији да дође до доказивања оправданог разлога за изузеће из наслеђа, то је даље значило кажњавање особе инфамијом и била би проглашена недостојном да прими било шта из наслеђа по било којем основу. Недостојност особе није само појам из наследног праве већ се говори да се „недостојним сматрају жене, странци, робови, приглупи, глуви, ментално оболели, али и они који су проглашени недостојним по основу *lex specialis*” (Гај, 2. 10. 6).

3.3. Дифамне казне у брачном праву

Брак је институт породичног права и римски правник Модестин дефинишу брак као: „везу између мушкарца и жене, доживотну заједницу, установу

божанског и људског права” (Диг. 23. 2. 1). Римљани су дозвољавали ска-лапање пуноправног брака искључиво припадницима римског грађанства (*cives*), и то је била једна од одлика старог права (Riggsby, 2010: 104). У римском праву постоје три начина престанка брака и то: а) споразумно раскидање брака (*divortium*); б) једнострано или унилатерално отказивање брака (*repudium*)¹³; в) престанак брака на основу смрти једног од брачних другова (*domini mortem coniugi*). Смрт у римском праву није обухватала само појаву изласка душе из тела, већ римско право познаје и једну другу врсту смрти која се назива грађанском (*capitis deminutio maxima, media, minima*) (Kaser, 1984: 78). Казна бешчашћа се јавља у великој мери код унилатералног отказивања брака који се дефинише као: „окончавање уговора између супружника или брачног уговора с интенцијом свечаности” (Диг. 50. 16. 191). Одлика свечаности која се спомиње има за предмет обавезност сведочења седам пунолетних и урачунљивих особа.

Репудијација у римском праву има два своја вида и то: *repudium ex iusta causa* и *repudium sine iusta causa*. Први вид је за консеквенце имао новчане губитке у виду мираза (*dos*) и предбрачних поклона, и то све у зависности од тога чије недолично понашање је довело до репудијације (Berger, 1980: 676). Дакле, овде се ради о оправданој репудијацији супружника јер одређено понашање се не може толерисати, такав вид понашања је разлог за једнострано отказивање брака. Други облик репудијације је означавао ситуацију у којој једна страна раскида брак без неког ваљаног и оправданог разлога. Ова врста репудијације је имала различите последице, које су се свакако односиле на имовину особе, али главна казна која се изрицала особи због њеног неоправданог раскидања брачне заједнице је инфамија (Mousourakis, 2015: 110).

3.4. Дифамне казне код делинквената

Римљани су се изузетно поносили својом чашћу и због ње су радо животе давали. Велика брига о доброј слици и реномеу је довела до тога да су посебно кажњавали особе које би лажно и из обести квариле добру слику неке особе. Наводи се да је Римљанима од самог почетка државности било познато кривично дело лажног оптуживања. Уколико установе кривицу у погледу овог кривичног дела, особа би се кажњавала тако што би јој усијаним гвожђем био утиснут жиг на челу у облику слова К, што је симболизовало прво слово речи *kulmniator*, што опет има значење клеветник,

¹³ Репудијација је у почетку била дозвољена само мушкарцима, међутим кроз либерализацију мушко-женских односа и жене добијају могућност да једнострано раскину брак.

сплеткарош (Станојевић, 1989: 293). Старо право генерално познаје деликте попут напада који је усмерен на личности (*iniuria*), а други као напад уперен против имовине (*furtum*) (Станојевић, 1989: 292). *Iniuria* обухвата три облика напада: инјурију у ужем смислу, прелом кости и сакаћење (Маленица, Деретић 2011: 412–414; Станојевић, 1989: 292). За инјурију казна је била 25 аса, за прелом костију учинилац је кажњаван са 300 аса, а код осакаћења уколико не дође до нагодбе, могућа је одмазда (Станојевић, 1989: 292). *Furtum* представља деликт који је најсличнији данашњој крађи, премда Римљани на *furtum* нису гледали с аспекта кривично-правне одговорности, већ искључиво с аспекта грађанско-правне. Класични правници под овим појмом „подводе већи број међусобно доста различитих недозвољених радњи чија је суштина противправно присвајање телесне и бестелесне ствари ради прибављања користи” (Маленица, Деретић, 2011: 408). Архаично право кажњава лопова, али не само имовинском казном него и смртном казном, и то уколико лопов буде ухваћен у ноћној крађи. Током класичног и поткласичног периода је за теже облике крађе такође постојала могућност изрицања смртне казне, с тим да се може гонити учинилац како путем тужбе за приватни деликт, тако и тужбом за јавни деликт. Стоји да је *furtum* званично проглашен забрањеним понашањем пре краја периода републике (Watson, 1956: 220).

Временом деликти и њихово санкционисање попримају другачију димензију, па се напад на телесни интегритет трансформише у напад на морални интегритет. Тако временом уз новчане казне, казне одмазде, добијамо и инфамију као казну обешчашћења делинквента (Станојевић, 1989: 293).

4. Закључак

Презентовали смо кроз примере правне историје да је казна бешчашћа имала различите манифестације, па она може за предмет имати умањење правног и социјалног статуса, казну депортације или смртну казну. Част (*existematio*) је код Римљана имала велику улогу и пазили су на то како други на њих гледају, те смо навели како су турпитудисане особе биле другачије посматране јер су окаљале свој образ о римско-правни кодекс понашања. Поред овог начина несудског укора и кажњавања, у Риму су постојале и друге могућности које су судски, односно државни начин санкционисања особа, те имамо *infamia*, *nota censoria*, *intestabilis*. Некако се стиче утисак да је инфамија била најзаступљенија казна бешчашћа унутар Римског царства и њу имамо најчешће у ситуацијама злоупотребе поверења, као што је случај код ортаклука (*societas*), старатељства (*tutela*), оставе (*depositum*), заступништва (*mandatum*) и фидуцијарних послова

римског права. Инфамија је такође заступљена унутар римског брачног права, па смо навели пример да неоправдан унилатерални раскид брака доводи, *inter alia*, и до умањења правног и социјалног статуса кроз наведену казну. *Nota censorial*, на другој страни, представља ситуацију у којој цензор белешком, уколико је то оправдано, кажњава лице тако што оно више неће моћи да сведочи или да позове некога другог да сведочи, проглашава га, дакле, недостојним услед одређених околности. Та белешка је имала даље реперкусије, па се наводи да обележена особа губи право да буде представник унутар Сената. У наследном праву је такође била заступљена казна бешчашћа, и то је играло велику улогу зато што би доводило до недостојности, а недостојност до перманентног губитка права на наслеђивање. Приватни деликти такође подлежу казни бешчашћа и можемо рећи, напоследку, да су дифамне казне биле изузетно заступљене унутар Рима, те да су се изрицале у различитим ситуацијама и да њихово својеврсно трајно стигматизирање је и те како имало ефекта на саму обешчашћену особу, али и на све остале људе унутар града Рима.

Литература

Greenidge A. H. J. (1894). *Infamia: Its Place in Roman Public and Private Law*.

Berger, A. (1980). *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Transaction of the American Philosophical Society, American Philosophical Society, New York.

Watson, A. (1965). *The Law of Obligation in the Later Roman Republic*, Societe d'Etudes Latines de Bruxelles, Oxford.

Riggsby, A. M. (2010). *Roman law and the legal world of the Romans*, Cambridge University Press, University of Texas at Austin.

Jim, D. (2003). *A conversation with Margaret Visser: diagnosing that feeling of helplessness*, Catholic New Times.

Catharine, E. (1997). *Unspeakable Professions Public Performance and Prostitution in Ancient Rome*, Princeton University Press, New Jersey.

Mousourakis, G. (2015). *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*, Springer International Publishing, London.

Christian, G. (2006). „*Nota censoria*”, in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes, Berlin.

Peck, H. T. (1898). *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. New York. Harper and Brothers.

М. Kaser, (1956). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*.

Andrew, R. (2011). *Seppuku: A History of Samurai Suicide*, Kodansha International, New York.

Kaser, M. (1984). *Roman private law—a translation*, 4th ed., University of South Africa, Pretoria, 1984.

McGinn, T. (1998). *Prostitution, Sexuality and the Law in Ancient Rome*, Oxford University Press.

Xochitl, N. (2012). *Querella inofficiosi testament*, Unisersidad Panamerica, Mexico.

Zimmermann, R. (1996). *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co. Ltd, Oxford University Press, USA.

Меланица, А., Деретић, Н. (2011). *Римско право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад.

Јовашевић, Д., Стевановић, З. (2012). *Казна као облик друштвене реакције на криминал*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.

Јовашевић, Д. (1998). *Лексикон кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд.

Станојевић, О. (1989). *Римско право*, треће допуњено издање, Београд.

Лукић, Р. (1976). *Социологија морала*, Научна књига, друго издање, Београд.

Научни чланци

Rufner, T. (2015). Intestate Succession in Roman Law, *Comparative Succesion Law*, Vol. II.

Held, H. R. (2019). Kondicijski zahtjevi i Turpitudino u rimskom pravu, *Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu*, br. 56. 945-962.

Закони

Дигеста, наведено према: Watson, A. (1985). *The Digest of Justinian*, Univerisity of Pennsylvania Press, Vol. 1.

Закон XII таблица, наведено према: https://www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/pravo-eu/privatno-pravo/Zakon_12_tablica%20.pdf

Хамурабијев законик, наведено према: <https://ucionicaistorije.files.wordpress.com/2011/11/d185d0b0d0bcd183d180d0b0d0b1d0b8d198d0b5d0b2-d0b7d0b0d0bad0bed0bdd0b8d0ba.pdf>

Lex Iulia Municipalis, наведено према: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/heracleensis_johnson.html

Интернет портали:

<https://www.etymonline.com/>

Imran Rašljanin,
PhD student,
Faculty of Law, University of Niš

DEFAMATORY PUNISHMENTS IN ANCIENT ROME

Summary

*Honor and respect have been defining parameters throughout human history. The worth of the individual and their standing within society is greatly dependent on these variables. In this line of thought, the subject of the paper is the examination of legal repercussions in Roman law against defamation. The historical approach to legal research and the comparative method of object study in relation to one another is the prime modus operandi of the paper. The paper briefly presents the legal punishments against defamation in the legal systems of ancient Mesopotamia and medieval Japan. In Roman law, *intestabilis*, *ensoria infamia* and *turpitrudo* (loss of public respect as the result of a dishonorable action) were legal repercussions in the case of defamation. The first three forms are based on the decision of the state authorities, while the last one has been a kind of public moral sanction, i.e. how the public viewed and judged the act. In addition, the paper will examine the dishonoring acts in certain *bona fides* legal affairs and in certain branches of law and what kind of repercussions such a legal action had for the accused person.*

Keywords: *infamia, existematior, honor, defamatory punishments, dishonour.*